

In dit nummer:

- Het buitenland doet er niet toe
- China en India komen eraan
- Einde hoogconjunctuur in zicht?
- Lissabon kan werken!
- Bijsturing modelramingen meestal verbetering
- Recente publicaties
- Immigratie en welvaartsstaat

CPB Nieuwsbrief

2007 december

4

Kwartaaluitgave van het Centraal Planbureau

Het buitenland doet er niet toe

Wim Suyker

Als het in Duitsland regent, dan druppelt het in Nederland. Er zijn veel van dit soort clichés over de grote invloed van het buitenland op de Nederlandse economie. En ze zijn allemaal waar en gemakkelijk met feiten te illustreren. Zo is bijvoorbeeld de samenhang tussen de jaarlijkse economische groei van Nederland en het eurogebied extreem hoog (correlatiecoëfficiënt van 0,8 over de afgelopen 35 jaar). Als de inflatie in het eurogebied met een procentpunt oploopt, dan gaat dit meestal gepaard met een ook 1 procentpunt hogere inflatie in Nederland. En verschillen in kapitaalmarktrentes zie je alleen als je ze in honderdsten van procenten uitdrukt. Als het CPB het buitenland perfect zou kunnen voorspellen – wat helaas niet het geval is – dan zou de voorspelling voor de Nederlandse economie een makkie zijn. De sterke samenhang is niet alleen conjunctureel maar ook structureel van aard. In de afgelopen 35 jaar was de economische groei gemiddeld 2,6% per jaar in Nederland en 2,4% in het eurogebied. Een miniem verschil, vooral als je het afzet tegen de veel hogere groei in Azië.

Maar al die clichés zijn ook irrelevant. In de eerste plaats omdat een vergelijkbare ontwikkeling als in het buitenland ons niet komt aanwaaien. Nederlandse bedrijven moeten zich inspannen om buitenlandse orders binnen te halen, in snel groeiende economieën zoals China en India nog meer dan in de ‘gemakkelijke’ Euro-

pese afzetmarkten. Productiviteitsstijgingen komen niet uit de lucht vallen. Bedrijven moeten er voor investeren en innoveren. Werknemers moeten zich verder bekwamen door cursussen en trainingen. Ook de Nederlandse overheid kan niet achterover leunen. Een vergelijkbaar resultaat vereist vaak een vergelijkbare beleidsinspanning als in het buitenland.

De tweede reden waarom het buitenland er niet toe doet, is dat politiek-economisch vooral de verschillen met het buitenland relevant zijn. Met andere woorden: het is pas van belang dat de zon schijnt in Nederland als het elders regent. Het tegenovergestelde – een ongunstiger economische ontwikkeling in Nederland – doet er zelfs nog meer toe. De jaren zeventig vormen het voorbeeld daarvan: de economische groei was veel lager, de werkloosheid liep sterker op en de overheidsfinanciën verslechterden scherper dan in het buitenland. Een uitgesproken voorbeeld van het tegenovergestelde is de tweede helft van de jaren negentig toen buitenlanders ons economisch ‘wonder’ kwamen bestuderen. Helaas werd deze hoogtijperiode gevolgd door een aantal economisch zwakke jaren.

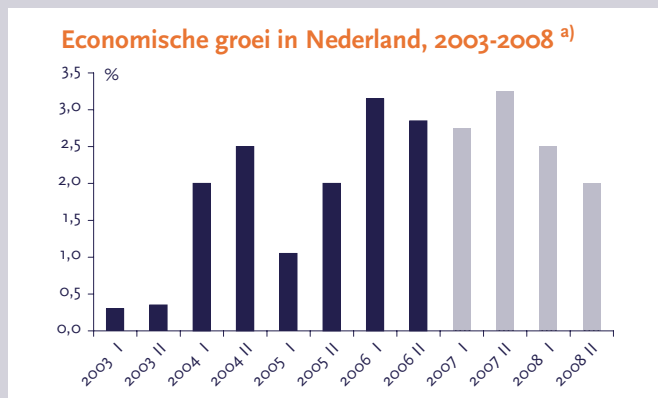
Het buitenland heeft vooral op korte termijn een grote invloed op de Nederlandse economie. Maar uiteindelijk hangt een voorspoedige economische ontwikkeling op langere termijn vooral af van onze eigen inspanningen. Met beleid de handen uit de mouwen steken! □

Wim Suyker, programmaleider Internationale conjunctuur

Korte-termijnraming december 2007

- De economische groei bedraagt in 2007 3%, maar valt in 2008 naar verwachting terug tot 2¼%.
- De productiegroei in de marktsector halveert, van 4% dit jaar tot 2% komend jaar.
- Op de arbeidsmarkt loopt de spanning op. De werkloosheid daalt gestaag en komt in 2008 naar verwachting uit op 4%.
- De contractloonsstijging versnelt naar 3¼% in 2008. De inflatie kruipt langzaam op tot 2¼% in 2008.
- De overheidsbegroting is dit jaar in evenwicht en vertoont volgend jaar een overschot van 0,5% BBP.

Zie verder de *Economierapportage* op pag. 4

a) Groei BBP-volume t.o.v. overeenkomstige periode in voorafgaand jaar, werkdagen gecorrigeerd.

China en India komen er aan: hoera! of pas op?

De opkomst van China en India is veel in het nieuws. Reacties lopen uiteen van euforie over de fantastische kansen die de opkomst biedt en de voordelen die het met zich meebrengt, tot grote zorg over mogelijk dramatische gevolgen voor onze concurrentiepositie, werkgelegenheid, inkomensverdeling en het mondiale milieu. In het licht van deze actuele discussie beantwoorden wij een aantal veelgestelde vragen over de betekenis van de opkomst van China en India voor de Nederlandse economie. Meer informatie is te vinden in drie recente CPB-publicaties.

Hoe goed gaat het met de Chinese en Indiase economie?

Heel goed. In de afgelopen kwart eeuw zijn beide economieën sterk gegroeid. Na de eeuwwisseling is de economische groei zelfs opgelopen tot gemiddeld 10% per jaar in China en 7% in India. Hierdoor is het inkomen per hoofd in China nu het negenvoudige van het inkomen 25 jaar geleden en in India het drievoudige. De inwoners kunnen daardoor nu welvaartsverhogende producten aanschaffen zoals koelkasten. Meer jongeren gaan naar school, waardoor het analfabetisme terugloopt. De armoede is scherp gedaald.

Overigens is het gemiddelde inkomen per inwoner nog steeds veel lager dan in de rijke landen. In China is dit gemiddeld inkomen nu bijna een kwart van het Nederlandse gemiddelde; in India is het nog lager: iets meer dan 10% van het inkomen van de gemiddelde Nederlander.

Waarom gaat het er zo goed?

Beide landen hadden lang een centraal geleide economie waarin alle belangrijke beslissingen werden genomen door de overheid. Dit dempte de economische ontwikkeling sterk. Vanaf de jaren tachtig van de vorige eeuw is de centrale planning geleidelijk losgelaten. Bedrijven kregen ruimte om eigen beslissingen te nemen over investeringen, personeelsomvang, de te produceren goederen en de prijs van die goederen. Bovendien hebben beide landen zich meer en meer opengesteld voor het buitenland. Belemmeringen op de in- en uitvoer zijn sterk teruggebracht. Hetzelfde geldt voor buitenlandse investeringen. Deze omslag in economisch

beleid heeft de arbeidsproductiviteit verhoogd en geleid tot een betere benutting van het menselijk kapitaal. Overigens is de invloed van de overheid op de economie, vooral in China, nog steeds veel groter dan in Nederland.

Zijn er schaduwkanten?

Absoluut. De zeer snelle economische ontwikkeling gaat gepaard met uitwassen op het gebied van werkomstandigheden, huisvesting en milieu. Beide landen zijn ten opzichte van de Nederlandse welvaartsstaat rauwe economieën. De schokken waaraan inwoners blootstaan, zijn enorm en sociale verzekeringen zijn er slechts zeer beperkt. Ook is de economische ontwikkeling zeer ongelijk verdeeld over regio's. Daar komt bij dat de opkomst van India en China de mondiale milieuproblemen verscherpt. De uitstoot van broeikasgassen per hoofd van de bevolking is weliswaar veel lager dan in Nederland en andere rijke landen, maar de productie neemt snel toe en dat tikt hard aan omdat ruim 40% van de wereldbevolking in China en India woont.

Is het juist om te spreken over 'de opkomst' van China en India?

Het klopt, maar getuigt tegelijkertijd van een relatief beperkt historisch besef. Het aandeel van deze twee landen in de wereldeconomie is weliswaar toegenomen van 7% in 1982 tot 22% in 2007, maar dat is nog steeds veel lager dan het aandeel van bijna 50% in 1820. Het is dan ook begrijpelijk dat Chinezen en Indiërs het eerder hebben over een terugkeer naar een normale positie in de wereldeconomie dan over een historisch unieke opkomst.

In hoeverre zijn zij concurrenten van ons?

Nederlandse bedrijven exporteren veelal andere typen goederen dan Chinese en Indiase bedrijven. Dit komt vooral doordat in Nederland de beroepsbevolking hoger geschoold en de kapitaal-goederenvoorraad omvangrijker is. Dat leidt tot een specialisatiepatroon dat sterk afwijkt. India en China exporteren veel textiel, schoenen en speelgoed. Door omvangrijke assemblage exporteert China ook veel computers, video- en audioapparatuur. Nederland verzorgt een groot deel van de distributie van deze goederen in Europa, zodat Nederland vooral profiteert van de opkomst van China. Wat betreft diensten valt de sterke positie van India in IT-diensten op. In het algemeen is de export van India en China meer aanvullend op dan direct concurrerend met de Nederlandse export.

Wat betekenen de twee landen voor de Nederlandse economie?

China en India zijn opgeklommen tot belangrijke leveranciers. Momenteel komt bijna 9% van de Nederlandse goederenimport uit deze landen; in 1990 was dat nog minder dan 1%. Een groot deel van deze invoer gaat via Nederland naar de rest van Europa. De opkomst van deze twee grote Aziatische landen heeft dan ook de rol van Nederland als Europees distributiecentrum versterkt. In veel mindere mate is het belang van deze landen als afzetgebied toegenomen. In 2006 ging 1,4% van de Nederlandse goederenimport naar beide landen (in 1990 was dat nog maar 0,4%).

Met deze uitvoer en de wederuitvoer van Chinese en Indiase goederen zijn circa 30 000 tot 40 000 banen in Nederland verbonden.

Verder is Nederland een belangrijke investeerder in India en China. Beide landen zijn aantrekkelijk omdat de consumenten elk jaar weer veel meer te besteden krijgen. De meeste buitenlandse investeringen van Nederlandse bedrijven gaan echter nog steeds naar andere rijke landen. Het aandeel van India en China is nog altijd slechts bijna 1% van de totale Nederlandse buitenlandse investeringen, minder dan een vijfde van de Nederlandse investeringen in de nieuwe lidstaten van de Europese Unie.

De goedkope invoer uit India en vooral China heeft de koopkracht van de Nederlandse gezinnen verbeterd. De toegenomen handel heeft de afgelopen tien jaar voor Nederland niet geleid tot meer herstructureringen of tot een hogere werkloosheid dan voorheen. Offshoring van dienstenactiviteiten naar India is ruim in de publiciteit geweest, maar is relatief beperkt van omvang. Tenslotte is ondanks deze nieuwe globaliseringsfase de Nederlandse inkomensongelijkheid nauwelijks veranderd.

Zijn China en India voor ons even belangrijk?

Duidelijk niet. Tegenover elke container die in een Nederlandse zeehaven aankomt uit India staan 25 containers uit China. Effecten van de opkomst van China zijn dan ook duidelijk groter voor ons. Hoewel India wel als het nieuwe kantoor van de wereld wordt gezien (net zoals China de nieuwe fabriek van de wereld zou zijn), is momenteel ook de invoer van diensten uit India nog kleiner dan die uit China. Nederlandse bedrijven hebben 40% meer geïnvesteerd in China dan in India, maar dit verschil is de afgelopen jaren wel sterk verminderd.

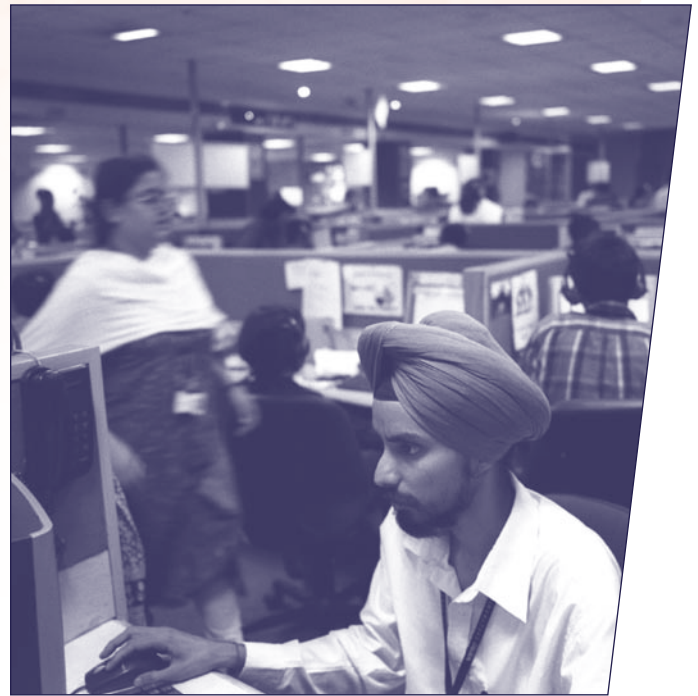
Wat brengt de toekomst voor China en India?

Demografisch brengt de toekomst China een afname van de bevolking als gevolg van het gevoerde éénkindbeleid. De Indiase bevolking zal echter blijven groeien en rond 2030 de Chinese gaan overtreffen.

Bij voortzetting van de huidige economische aanpak en bij verdere liberalisering van de wereldhandel zal de economische groei in beide landen naar verwachting hoog blijven. Tot 2020 zou deze in beide landen gemiddeld 8% per jaar kunnen bedragen. India kan dit groeitempo tot 2040 handhaven, maar in China zal het door vergrijzing teruglopen. Gezien de achterstand op de rijke landen zijn er nog vele mogelijkheden om de productiviteit te verhogen. Zo kan in India de productiviteit van de industrie worden vergroot door verdere ontwikkeling van de speciale economische zones en door grote bedrijven goederen te laten produceren die momenteel alleen door kleine bedrijven mogen worden gemaakt.

Wat betekent dat voor de Nederlandse economie?

India en China zullen steeds belangrijkere handelspartners worden, al zal verreweg het grootste deel van de uitvoer naar onze buurlanden blijven gaan. In uitgewerkte lange-termijnscenario's

met verdere liberalisering van de wereldhandel, is in 2040 de Nederlandse uitvoer naar India vijftien maal zo groot en naar China elf keer zo groot. De Nederlandse invoer uit deze landen zal zelfs nog sterker toenemen.

Wat impliceert dit voor het Nederlandse economische beleid?

Voor de Nederlandse economie zal de betekenis van China en India, en van andere opkomende economieën, in de nabije toekomst verder toenemen. Nederlandse bedrijven profiteren van nieuwe afzetmarkten. Nederlandse consumenten profiteren door goedkopere producten en meer keuzemogelijkheden. Deze positieve ontwikkelingen zullen echter, net als in het verleden, gepaard gaan met aanpassingen die ingrijpend kunnen zijn voor betrokkenen. Vooral voor werknemers van Nederlandse bedrijven die concurrentie van China en India ondervinden. Het is echter niet nodig hiervoor specifieke beleidsmaatregelen te nemen. Volstaan kan worden met de huidige maatregelen. Goed werkende sociale verzekeringen, zoals de werkloosheidsverzekering, en effectieve arbeidsmarktprogramma's, gericht op het snel vinden van een nieuwe baan, zijn en blijven belangrijk. De voortgaande aanpassingen in de wereldeconomie vragen daarnaast om versterking van het Nederlandse innovatievermogen. In een internationale context dient Nederland, in Europees verband, China en India aan te blijven spreken om een 'level-playing field' te creëren. Tot slot het milieu. De aanhoudend hoge groei van India en China zal het wereldwijde broeikasprobleem vergroten. Dit kan er toe leiden dat in rijke landen als Nederland het beleid gericht zal moeten zijn op scherpere aanpassing van de eigen uitstoot. □

Meer informatie: wim.suyker@cpb.nl

ECONOMISCHE VOORUITZICHTEN DECEMBER 2007

Einde hoogconjunctuur in zicht?

De Nederlandse economie gaat in 2007 verder waar ze in 2006 was gebleven: groeien met 3%. Volgend jaar loopt de groei naar verwachting terug tot 2¼%. Daarmee komt in termen van groei een einde aan de periode van hoogconjunctuur. De onzekerheid rond de raming is door de onrust op de internationale financiële markten echter groter dan gebruikelijk. Enerzijds zijn recente realisatiecijfers nog verrassend gunstig; anderzijds is een grotere invloed van de financiële crisis op de reële economie niet uitgesloten. De groeivertraging wordt veroorzaakt door een geringere groei van de binnenslands geproduceerde uitvoer, de conjunctuurgevoelige investeringen en de overheidsbestedingen. De toename van de particuliere consumptie blijft wel op peil, maar een deel van deze consumptieontwikkeling is het gevolg van een wijziging in de zorgverzekering en is derhalve slechts administratief van aard. De spanning op de arbeidsmarkt loopt gestaag op. Dit zal volgend jaar tot uiting komen in een substantieel hogere loonstijging en een versnellende inflatie. Dit jaar is de overheidsbegroting in evenwicht, voor 2008 ligt een overschot van 0,5% van het bruto binnenlands product (BBP) in het verschiet.

DE WERELDECONOMIE

Onrust op financiële markten houdt aan

Op de financiële markten is de rust nog niet teruggekeerd, ondanks renteverlagingen door de Amerikaanse centrale bank en

flinke liquiditeitsinjecties door de ECB. In juli veroorzaakten aanzienlijke verliezen op Amerikaanse hypotheekleningen onrust. Schattingen van de verliezen zijn herhaaldelijk opwaarts bijgesteld. Banken zijn sinds eind juli terughoudend bij het lenen aan andere banken vanwege het daaraan verbonden kredietrisico en omdat zij mogelijk de middelen binnenkort zelf nodig hebben om gelieerde investeringsfondsen te financieren. De geringere risicobereidheid van beleggers leidde ertoe dat het renteverval tussen bedrijfs- en overheidsobligaties in november verder is toegenomen. Beleggers gaven de voorkeur aan overheidsobligaties, waarvan de rente dan ook daalde. De aandelenkoersen liepen fors terug in juli en augustus, herstelden in de twee daaropvolgende maanden, maar gingen in november weer onderuit, waardoor zij rond het niveau van eind vorig jaar kwamen te liggen. Ook op de valutamarkten hield de onrust aan. De dollar bereikte in november een nieuw dieptepunt ten opzichte van de euro. De onzekerheid op de financiële markten blijft groot en het is zeker niet uit te sluiten dat de onrust tot ver in 2008 zal aanhouden.

Olieprijs stijgt tot nieuw record

De olieprijs is opgelopen van 71 dollar per vat Brent in augustus tot boven de 95 dollar per vat in de loop van november, een nieuw nominaal record. Gecorrigeerd voor de algemene prijsstijging kwam de olieprijs ook boven het vorige recordniveau uit 1980. De hoge olieprijs is structureel vooral het gevolg van de aanhoudend sterke toename van de olievraag in opkomende economieën, zoals China en India. Daar komt bij dat het dempende effect van de recordolieprijs op de vraag in de hoogontwikkelde economieën vooralsnog beperkt is. De CPB-ramingen voor de wereldeconomie

en voor de Nederlandse economie zijn gebaseerd op de technische veronderstelling van een olieprijs van 82 dollar per vat in 2008, het tweemaandsgemiddelde over de periode 10 september 2007 tot en met 9 november 2007.

Groei in de VS valt scherp terug

Na een gematigde economische ontwikkeling eind vorig jaar en begin dit jaar, lag de stijging van het Amerikaanse BBP in het tweede en derde kwartaal duidelijk boven de geschatte potentiële groei, ondanks een scherpe daling van de investeringen in

woningen. In het derde kwartaal nam de uitvoer sterk toe, als gevolg van robuuste buitenlandse vraag en de depreciatie van de dollar in de voorgaande kwartalen. Tegelijkertijd bleven consumptie en bedrijfsinvesteringen beduidend toenemen. Wel is de werkgelegenheids groei afgenomen. Naar verwachting zal in de komende kwartalen de economische groei fors terugvallen. De investeringen in woningen zullen scherper afnemen als gevolg van de problemen op de hypotheekmarkt en de stijging van het aantal gedwongen woningverkoop. De consumptiegroei zal negatief worden beïnvloed door de daling van de huizenprijzen, de aanhoudend hoge olieprijs en de zwakkere werkgelegenheidsontwikkeling. De groei van de bedrijfsinvesteringen loopt naar verwachting terug door minder gunstige binnenlandse afzetverwachtingen en hogere kredietkosten. Bij enig herstel in de tweede helft van het jaar zal de Amerikaanse BBP-groei in 2008 naar verwachting beperkt blijven tot 2%.

Einde hoge groei Europa

In het eurogebied trok de economische groei in het derde kwartaal aan, na een zwakke groei in het tweede kwartaal, die gedeeltelijk samenhangt met het zachte weer. Bedrijfsinvesteringen bleven een belangrijke pijler onder de boventrendmatige groei, die leidde tot een verdere afname van de werkloosheid. Na het uitbreken van de kredietcrisis is echter het producentenvertrouwen afgekald en is de euro stevig geapprecieerd ten opzichte van de dollar. De tegenwind van kredietcrisis en sterke euro, plus het mede daardoor teruglopen van de Amerikaanse invoervraag, zullen leiden tot een afzwakking van de economische groei. Naar verwachting vermindert deze in het eurogebied van 2¾% in 2007 tot 2% in 2008. De onzekerheid over de Europese groeivoorzichten is bovendien groot door de aanhoudende mondiale onrust op de financiële markten. De sterkere euro dempt de inflatie. Desondanks zal de inflatie in 2008 door de hoge olieprijs en een enigszins toenemende loonstijging uitkomen boven de 2%.

DE NEDERLANDSE ECONOMIE

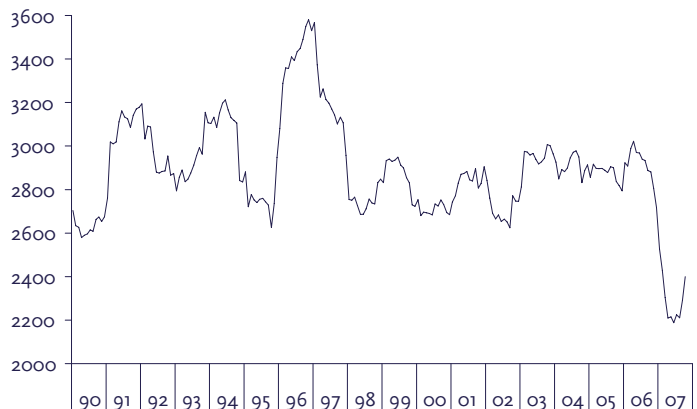
Forse groei in derde kwartaal

De voorlopige cijfers van het CBS laten een economische groei voor Nederland zien van 4,1% in het derde kwartaal van 2007. Dit is het hoogste kwartaalcijfer in meer dan zeven jaar. De voor seizoen en werkdagen gecorrigeerde kwartaal-op-kwartaalgroei bedroeg 1,8%, het hoogste cijfer in ruim tien jaar. Tegen de achtergrond van de crisisachtige geluiden uit de Verenigde Staten en de forse daling van het sentiment onder Nederlandse consumenten zijn dit verrassende resultaten. Ook internationaal gezien was in het derde kwartaal sprake van een forse groei. Volgens voorlopige cijfers groeide de economie in het eurogebied met 2,6% ten opzichte van hetzelfde kwartaal een jaar eerder. Mede als gevolg van de gunstige realisatiecijfers is de raming voor de ontwikkeling van het BBP-volume voor 2007 bijgesteld tot 3%, dat is ¼%-punt hoger dan de raming in de Macro Economische Verkenning 2008.

Grote invloed aardgas op kwartaalpatroon

Zowel de gematigde economische groei in de eerste twee kwartalen van dit jaar als de forse groeiversnelling in het derde kwartaal hangt samen met fluctuaties in de gasproductie. Als de sectoren delfstoffenwinning en openbaar nut buiten beschouwing blijven, vertonen de BBP-groei cijfers een veel vlakker patroon. Vanwege het warme weer bleef de binnen- en buitenlandse afzet van aardgas in het eerste halfjaar achter bij de afzet in 2006. De gaswinning lag in die periode ongeveer een kwart lager dan het jaar ervoor. Hierdoor was de volumegroei van de bruto toegevoegde waarde in de sector delfstoffenwinning in het eerste en tweede kwartaal van 2007 respectievelijk -24 en -14%. In het derde kwartaal was vanwege wat lagere temperaturen juist sprake van een productiegroei in de delfstoffenwinning van +26%. Voor de gasafzet is het aantal zogenoemde graaddagen van groot belang (zie figuur). Het aantal graaddagen van een dag is gelijk aan 18 minus de gemiddelde etmaaltemperatuur, mits deze lager is dan 18°.

Ontwikkeling van het jaarlijkse aantal graaddagen, 12-maands voortschrijdende som, 1990-2007

Groei vlakt in 2008 af

De economische groei vlakt naar verwachting volgend jaar weliswaar af, tot 2¼%, maar is daarmee nog steeds licht hoger dan de potentiële groei. Dit impliceert dat in 2008 voor het derde opeenvolgende jaar de spanning in de economie, afgemeten aan de output gap, oploopt. Een relatief groot deel van de groei zal naar verwachting in de eerste helft van het jaar worden geboekt. De vertraging van het groeitempo komend jaar wordt voor het leeuwendeel veroorzaakt door binnenlandse factoren. De bijdrage aan de BBP-groei van de particuliere consumptie is volgend jaar weliswaar wat groter dan dit jaar, maar dit wordt veroorzaakt door het vervangen van de no-claimteruggave in de zorgverzekering door een eigen risico. Hiervoor gecorrigeerd is de groeibijdrage juist wat kleiner. Ook de overheidsbestedingen en de bedrijfsinvesteringen stuwden het BBP naar verwachting minder op.

Kerngegevens voor Nederland, 2005-2008

	2005 ^{a)}	2006 ^{a)}	2007	2008
	mutaties per jaar in %			
Internationaal				
Relevante wereldhandel	5,4	7,5	6¼	6
Prijspeil goederenimport	3,3	3,9	1	½
Olieprijs (Brent, niveau in dollars per vat)	54,4	65,2	71	83
Eurokoers (dollar per euro)	1,24	1,26	1,37	1,44
Arbeidskosten p.e.p. verwerkende industrie in concurrerende landen	- 0,3	- 1,7	- 3¼	- 1¾
Volume bestedingen en productie				
Bruto binnenlands product (BBP, economische groei)	1,5	3,0	3	2¼
Particuliere consumptie	0,7	- 0,8 (2,7)	2	2
Bruto investeringen bedrijven (exclusief woningen)	1,4	10,0	3½	5½
Investeringen in woningen	5,7	4,5	3½	2½
Goederenexport (exclusief energie)	6,7	8,4	7½	7¼
w.v. binnenslands geproduceerd	1,5	4,1	4¼	2½
wederexport	12,4	12,8	10¾	11½
Goederenimport	6,1	9,2	7½	7¼
Productie marktsector ^{b)}	2,3	4,1	4	2
Prijzen en lonen				
Consumentenprijsindex (CPI)	1,7	1,1	1½	2¼
Prijs nationale bestedingen	2,1	2,1	2	2¼
Prijspeil goederenexport (exclusief energie)	0,4	0,8	¼	- ½
Contractloon marktsector	0,7	2,0	1¾	3¼
Loonsom per werknemer marktsector	1,4 (1,8)	2,4 (2,7)	2¼	4¼
Arbeidskosten p.e.p., verwerkende industrie (exclusief olie)	- 1,4	- 0,3	- ½	1¾
Arbeidsmarkt				
Werkloze beroepsbevolking (niveau in % beroepsbevolking)	6,5	5,5	4½	4
Werkloze beroepsbevolking (x 1000)	483	413	345	310
Werkgelegenheid in arbeidsjaren	- 0,3 (- 0,5)	1,8 (1,5)	2½	1¼
Werkzame beroepsbevolking	0,0 (- 0,3)	2,2 (2,0)	2¾	1½
Beroepsbevolking	0,0 (- 0,2)	1,2 (0,9)	1¾	¾
Collectieve sector				
EMU-saldo collectieve sector (niveau in % BBP)	- 0,3	0,6	0,0	0,5
Bruto schuld collectieve sector (niveau ultimo jaar in % BBP)	52,3	48,1	46,4	44,4
Collectieve lastendruk (niveau in % BBP)	37,9	39,5 (38,0)	39,4	40,0
Diversen				
Koopkracht mediaan alle huishoudens	- 2,3	1,3	1	0
Individuele spaarquote (niveau in % beschikbaar inkomen)	- 3,1	- 2,3	- 2	- 2¾
Arbeidsproductiviteit marktsector ^{b)}	2,7 (3,0)	2,0 (2,3)	1½	1
Prijs toegevoegde waarde marktsector ^{b)}	0,6	- 0,5	½	1¾
Reële arbeidskosten marktsector ^{b)}	0,8 (1,1)	3,0 (3,2)	1¾	2¾
Arbeidsinkomensquote marktsector ^{b)} (niveau in %)	78,6	79,4	79½	80¼
Uitvoersaldo (niveau in % BBP)	8,0	7,4	6¾	7
Lange rente (niveau in %)	3,4	3,8	4¼	4½

^{a)} Cijfers tussen haakjes zijn gecorrigeerd voor de financieringsverschuivingen als gevolg van de invoering van wet Verlenging Loondoorbetalingsverplichting bij Ziekte (VLZ) in 2005 en 2006 en van de Zorgverzekeringswet (ZVW) in 2006.

^{b)} Exclusief delfstoffenwinning en verhuur van en handel in onroerend goed.

Wederuitvoer blijft onstuimig groeien

In zowel 2007 als 2008 levert de uitvoer met $1\frac{1}{4}$ à $1\frac{1}{2}$ %-punt per jaar de grootste bijdrage aan de economische groei, ondanks de appreciatie van de euro. Drijvende kracht achter de groei van de totale uitvoer is de wederuitvoer. Terwijl de binnenslands geproduceerde uitvoer komend jaar naar verwachting met $2\frac{1}{2}$ % groeit, $1\frac{1}{2}$ %-punt minder dan dit jaar, blijft de wederuitvoer in 2008 voor het vijfde jaar op rij met meer dan 10% toenemen. De geraamde groei ligt volgend jaar zelfs iets hoger dan dit jaar doordat de groei van de wereldhandel op peil blijft en de handel in ICT-producten wereldwijd sterk blijft toenemen. ICT-producten hebben een relatief groot aandeel in de Nederlandse wederuitvoer. De bijdrage van de wederuitvoer aan de BBP-groei loopt in 2008 dan ook op.

Consumptie groeit stabiel

Stijgende lonen, werkgelegenheid en huizenprijzen zorgen ervoor dat de particuliere consumptie in 2007 en 2008 naar verwachting met 2% per jaar toeneemt. Wel is de particuliere consumptie in 2008 voor circa $\frac{1}{2}$ %-punt opwaarts vertekend door het wijzigen van de no-claimteruggave in de zorgverzekering in een eigen risico. De recorddaling van het consumentenvertrouwen in september jongstleden heeft zich in de raming dus slechts beperkt vertaald in een lagere consumptiegroei. Hierbij speelt mee dat de daling van de koopbereidheid, de component van het consumentenvertrouwen met de meeste voorspelkracht, geringer was en dat het niveau van dit vertrouwen in historisch opzicht nog altijd redelijk hoog is. Bovendien is in de raming voor 2008 rekening gehouden met een bescheiden opwaarts anticipatie-effect met betrekking tot de aangekondigde btw-verhoging per 1 januari 2009. Mede hierdoor daalt de individuele spaarquote volgend jaar met $\frac{3}{4}$ %-punt, tot $-2\frac{3}{4}$ %. Dit betekent dat ook komend jaar gezinnen meer uitgeven dan aan beschikbaar inkomen binnenkomt, een situatie die zich al sinds 2003 voordoet.

Ondernemers blijven positief gestemd

De bedrijfsinvesteringen nemen nog wel toe in 2007 en 2008, maar de forse groei van 10% in 2006 wordt naar verwachting niet geëvenaard. Weliswaar zijn ondernemers positief gestemd en loopt de bezettingsgraad op, maar daar staat tegenover dat volgend jaar de winstgevendheid afneemt. De relatief forse terugval in de investeringsgroei in 2007 heeft vooral met incidentele factoren te maken, zoals het verloop van de investeringen in vliegtuigen, royalty's en licenties. Deze incidentele factoren hebben volgend jaar naar verwachting juist een positieve invloed, waardoor de totale investeringen van bedrijven iets meer toenemen dan dit jaar. Indien gecorrigeerd wordt voor incidentele investeringen, is in 2007 juist sprake van een groeiversnelling van de (conjunctuurgevoelige) investeringen en in 2008 van een groeivertraging. Deze conjunctuurgevoelige investeringen, die voornamelijk bestaan uit machines, computers en gebouwen, namen vorig jaar toe met 5,6% en stijgen dit jaar naar verwachting met $9\frac{1}{2}$ %. Komend jaar valt de groei van deze investeringen scherp terug, tot $1\frac{3}{4}$ %, vanwege een minder florissante productieontwikkeling en een geringere winstgevendheid in de marktsector. Juist de conjunctuurge-

voelige investeringen worden voor een relatief groot deel binnenslands geproduceerd en dragen dus relatief veel bij aan het BBP. Het resultaat is dat de totale bedrijfsinvesteringen, hoewel ze in 2008 harder groeien dan dit jaar, volgend jaar minder bijdragen aan de BBP-groei.

Arbeidsmarkt krapper en krapper

Het aantal faillissementen lag in het derde kwartaal beduidend lager dan in het overeenkomstige kwartaal van 2006, de werkloosheid blijft gestaag afnemen en het aantal vacatures bereikte in het tweede kwartaal een recordhoogte. Kortom, de spanning op de arbeidsmarkt loopt steeds verder op. Weliswaar bieden onder invloed van de gunstige conjuncturele omstandigheden steeds meer mensen zich aan op de arbeidsmarkt, maar de werkgelegenheid stijgt aanzienlijk sneller. Dit is vooral in 2006 en 2007 het geval, zodat in die jaren het werkloosheidspercentage met maar liefst 1%-punt per jaar afneemt. Gemiddeld genomen bedraagt de werkloosheid in 2008 naar verwachting 4% van de beroepsbevolking, oftewel 310 000 personen. De groei van de werkgelegenheid in personen in 2007 van $2\frac{3}{4}$ % is fors te noemen en bereikt daarmee weer het niveau van de tweede helft van de jaren negentig. Zoals bekend reageert de werkgelegenheid vertraagd op de productieontwikkeling. Hierdoor komt de toename van de werkgelegenheid vooral in het huidige jaar tot stand, met een terugval van de arbeidsproductiviteitsontwikkeling als gevolg.

Krapte resulteert in hogere loonstijging

De krapte op de arbeidsmarkt komt in 2008 duidelijk in de loonontwikkeling tot uiting. Dit jaar is dat in mindere mate het geval, doordat een groot deel van de cao's voor 2007 al was afgesloten toen de conjuncturele situatie nog wat minder gunstig was. Waar de verwachte contractloonstijging in de marktsector in 2007 beperkt blijft tot $1\frac{3}{4}$ %, zal deze in 2008 oplopen tot $3\frac{1}{4}$ %, met name door de daling van de werkloosheid. Hogere sociale lasten leiden ertoe dat volgend jaar de toename van de loonvoet nog wat groter is dan die van het contractloon. Naast de krapte op de arbeidsmarkt draagt ook de oplopende inflatie bij aan een versnelling van de contractloonstijging. Bedroeg de inflatie in 2006 nog 1,1%, voor 2007 en 2008 wordt deze geraamd op respectievelijk ruim $1\frac{1}{2}$ en $2\frac{1}{4}$ %. Ondanks een goedkopere dollar, wat onze invoer uit dollarlanden relatief goedkoop maakt, loopt de inflatie op als gevolg van hogere arbeidskosten per eenheid product en een stijging van de gasprijzen.

Overheidsbegroting van neutraal naar overschot

Ondanks de gunstige conjunctuur verslechtert het feitelijke EMU-saldo van 0,6% BBP in 2006 tot 0% BBP in 2007. Dit wordt vooral veroorzaakt door lagere aardgasbaten, als gevolg van minder verkopen, en tegenvallers in de collectieve uitgaven. In 2008 verbetert het EMU-saldo tot een overschot van 0,5% BBP. Deze verbetering is de resultante van toenemende aardgasbaten, de gunstige conjunctuur, uitgavenverhogingen en lastenverzwaringen. □

Meer informatie: johan.verbruggen@cpb.nl

Lissabon kan werken!

Was het vroeger 'ieder voor zich en God voor ons allen', tegenwoordig stemmen Europese landen steeds meer beleid onderling af. In de groei- en werkgelegenheidsstrategie van de Europese Unie (EU) neemt coördinatie van het hervormingsbeleid van de lidstaten een belangrijke plaats in.

Coördinatie biedt voordelen als hervormingen in het ene land effecten hebben op andere landen of als verschillende hervormingen elkaar versterken of juist afzwakken. Gezamenlijke inspanningen kunnen de voordelen van hervormingen dan vergroten.

Het CPB heeft onderzocht hoe sterk de Europese economieën elkaar beïnvloeden (in economische termen: hoe groot zijn de spillovers?) en ook in hoeverre er sprake is van synergie tussen de vier Lissabon-doelstellingen. Deze doelstellingen zijn: een toename van de werkgelegenheid naar 70% van de beroepsbevolking, verschillende onderwijsdoelstellingen, een toename van uitgaven aan onderzoek en ontwikkeling (O&O) tot 2,7% van het Europees bruto binnenlands product (BBP) en een afname van de administratieve lasten voor bedrijven met 25%.

Landen zijn met elkaar verweven omdat ze met elkaar handelen en in elkaars economieën investeren. Daarnaast beïnvloeden importprijzen de bestedingsmogelijkheden in een land. Een ander belangrijk kanaal waardoor landen elkaar beïnvloeden, zijn de spillover-effecten van O&O. O&O in één sector heeft een positief effect op de productiviteit in andere landen en in andere sectoren in het eigen land. Het belang van deze spillovers is gerelateerd aan de omvang van de handelstransacties tussen sectoren en tussen landen. De hervormingsinspanningen blijken vooral via de O&O-spillovers positieve effecten te hebben op andere landen. Negatieve spillovers kunnen optreden door hogere importprijzen en een hogere rente. Deze kleine negatieve spillovers wegen echter niet op tegen de positieve spillovers via O&O.

Voor de doelstellingen op het gebied van werkgelegenheid, onderwijs en administratieve lasten gezamenlijk neemt het BBP in de

EU met ongeveer 10% toe waarvan 0,5% BBP-groei toe te schrijven is aan de spillovers van gezamenlijk beleid. Voor Nederland is de te verwachten economische groei als gevolg van deze drie doelstellingen 3,6%, waarvan 0,3% is toe te schrijven aan positieve spillovers. De economische effecten zijn hier kleiner omdat Nederland al bijna voldoet aan de Lissabon-doelstelling voor werkgelegenheid die gemeten is in aantallen personen.

De effecten van gezamenlijk beleid zijn substantieel groter als de O&O-doelstelling bereikt wordt. Een verhoging van de O&O-uitgaven van 1,9% naar 2,7% van het BBP leidt naar verwachting tot een 3,3% toename van het totale BBP. Hiervan is 1,3%-punt het gevolg van positieve spillover-effecten. Voor sommige kleine EU-landen maken de spillover-effecten meer dan 50% uit van het totale effect. Voor Nederland stijgt het BBP met 4,2%, waarvan een kwart is toe te schrijven aan de O&O-inspanningen van andere lidstaten. Nederland verhoogt in deze analyse de O&O-uitgaven van 1,9% naar 3% BBP. Dit is een meer dan gemiddelde inspanning. Daardoor is het verwachte inkomenseffect groter, maar zijn de spillover-effecten vanuit andere lidstaten kleiner.

Het CPB heeft ook bekeken of het zinvol is om het pakket van deze vier Lissabon-hervormingen tegelijkertijd uit te voeren. Voor Europa als geheel stijgt het BBP met 13,2% als alle landen alle hervormingen tegelijkertijd uitvoeren. Als de hervormingen apart en gefaseerd worden geïmplementeerd, neemt het BBP naar verwachting met 12,8% toe. De synergie van het totaalpakket van deze vier hervormingen is dus een extra toename van 0,4% BBP in Europa. Dit synergie-effect komt tot stand omdat de O&O-doelstelling ook de kennis-spillovers vergroot, waardoor de andere doelstellingen grotere spillover-effecten genereren. Voor Nederland is de synergie 0,3% van het BBP. Gegeven dat de totale BBP-toename naar verwachting 8,1% bedraagt voor Nederland, is de relatieve bonus van synergie ongeveer even groot als voor de EU gemiddeld. Het is hoe dan ook een relatief kleine bonus.

De conclusie is dat gezamenlijk hervormingsbeleid in de EU kan lonen. Dit geldt met name voor de O&O-doelstelling. De positieve spillovers van andere doelstellingen en de mogelijke synergie laten zien dat coördinatie ook voor deze hervormingen voordelig kan zijn. Dit moet echter wel worden afgewogen tegen de kosten van gezamenlijk beleid en andere, politiek-economische, argumenten om hervormingsbeleid al dan niet te coördineren. De voordelen van coördinatie kunnen overigens alleen worden gerealiseerd als de nationale doelstellingen daadwerkelijk gehaald worden. Dit geldt vooral voor de ambitieuze O&O-doelstellingen. Brussel (se coördinatie) kan wel helpen om 'Lissabon' te bereiken, als Berlijn, Londen, Parijs, Warschau, Praag, Rome, Den Haag en de andere Europese hoofdsteden erin slagen hun O&O-uitgaven substantieel te vergroten. □

Meer informatie: arjan.lejour@cpb.nl

Bijsturing modelramingen levert meestal verbetering op

Om prognoses voor de Nederlandse economie te maken, gebruikt het CPB een groot macro-economisch model. Conform (inter-)nationaal gebruik worden de voorlopige uitkomsten waar nodig bijgesteld. Recent onderzoek heeft aangetoond dat bijsturing in het algemeen kleinere voorspelfouten heeft opgeleverd.

Een model is een stiling van de werkelijkheid - zo ook het macro-economische model SAFFIER dat het CPB gebruikt voor haar kortetermijnramingen. Om de kwaliteit van deze ramingen te verhogen, worden de modeluitkomsten soms aangevuld op basis van expertinformatie. Deze bijstellingen komen tot stand met behulp van experts die nieuwe informatie over de economische ontwikkeling verwerken in de ramingen. Voorbeelden van modelbijsturing zijn het verwerken van CAO-afspraken over de loonontwikkeling en het opnemen van gegevens rond de oplevering van grote investeringsprojecten bij de industrie of de transportsector. Bijsturing kan ook nodig zijn als onderdelen van het model niet langer representatief zijn voor de ramingsperiode. Het effect van bijsturing is onderzocht door Henk Kranendonk en Debby Lanser in samenwerking met Philip Hans Franses van de Erasmus Universiteit Rotterdam.

Het CPB stuurt slechts in beperkte mate zijn modellen bij. Voor acht van de elf vergelijkingen waarbij is ingegrepen, is de aanpassing gemiddeld minder dan 0,5%-punt geweest. Alleen bij enkele kleinere onderdelen van de in- en uitvoer van goederen waren de aanpassingen gemiddeld groter. De grootste absolute bijstellingen vonden plaats bij de investeringen en de wederuitvoer.

Per saldo heeft deze bijsturing van de voorlopige modeluitkomsten de voorspelfouten verkleind. Het verschil tussen de uiteindelijk gerealiseerde cijfers en de gepubliceerde ramingen in die periode is kleiner dan zonder aanpassing. Zoals blijkt uit de tabel, zijn in de periode 1997-2006, afgemeten aan de vermindering van de gemiddelde voorspelfouten, de grootste verbeteringen gerealiseerd bij de raming van de investeringen en het contractloon.

Verder blijkt de gemiddelde absolute voorspelfout van de niet-bijgestuurde modeluitkomsten het grootst bij de volumegroei van de investeringen en het kleinst bij de inflatie (CPI). Bijsturing resulteerde in een afname van de gemiddelde absolute voorspelfouten,

oftewel in een verbetering van de trefzekerheid, vooral bij de contractloonontwikkeling en de inflatie. Alleen voor de investeringen geldt dat de absolute voorspelfout is toegenomen. Dat betekent dat, achteraf bezien, de trefzekerheid van de investeringsraming iets beter was geweest als er niet was bijgesteld (zie kader).

Vliegtuigen en investeringsramingen

Consumptie, investeringen, export en overheidsbestedingen bepalen gezamenlijk de productie in Nederland. Hiervan fluctueren de investeringen het meest van jaar op jaar; die zijn daarom ook het moeilijkst te voorspellen. Naast de gebruikelijke conjuncturele schommelingen zijn er incidenteel grote uitschieters door grote en langdurige investeringsprojecten als vliegtuigen en elektriciteitscentrales. Dit soort projecten loopt soms uit naar een volgend jaar, waardoor de raming voor jaar t achteraf te hoog blijkt, terwijl die voor jaar $t+1$ juist te laag is. Uitgestelde levering van een aantal vliegtuigen kan dan zorgen voor een vergroting van de absolute voorspelfout, in plaats van de beoogde verkleining!

Voor dit onderzoek kon het CPB putten uit een unieke dataset, waarin systematisch is bijgehouden welke vergelijkingen, in welke mate en waarom zijn aangepast om voorlopige modeluitkomsten

bij te sturen. Daarnaast is het CPB in staat alle modellen uit het verleden te reproduceren. Deze unieke combinatie maakt het mogelijk om prognoses van de afgelopen tien jaar in detail te analyseren.

Deze analyses geven aanknopingspunten voor structurele verbeteringen van het macro-economische model SAFFIER. □

Meer informatie: henk.kranendonk@cpb.nl

Voorspelfouten van bijgestuurde en niet-bijgestuurde modeluitkomsten, 1997-2006

	Gemiddeld		Gemiddeld absoluut	
	Niet-bijgestuurd	Bijgestuurd	Niet-bijgestuurd	Bijgestuurd
Volumeontwikkeling (%)				
BBP	0,1	0,3	1,2	1,2
Export	1,0	0,7	3,4	3,1
Consumptie	0,0	0,2	2,0	1,8
Investerings	- 2,2	- 1,0	4,7	4,9
Prijsontwikkeling (%)				
Contractloon	- 1,0	- 0,1	1,2	0,4
Consumentenprijsindex (CPI)	- 0,8	- 0,4	1,1	0,7
Exportprijs	- 1,8	- 1,7	2,8	2,7

Recente publicaties

SEPTEMBER 2007 - DECEMBER 2007

Onderstaande lijst geeft een overzicht van CPB-publicaties die zijn verschenen tussen september en december 2007, gerangschikt naar publicatiereeks. Beleidsrelevante stukken zijn kort samengevat. Op www.cpb.nl kunt u de volledige publicaties downloaden. Vaak is op de website ook een persbericht beschikbaar.

Bijzondere Publicaties

71. Analyse van het burgerinitiatief 'Boeren met toekomst'; Effecten van een andere intensieve veehouderij

Centraal Planbureau en Milieu- en Natuurplanbureau, september 2007

herman.stolwijk@cpb.nl

Dit voorjaar hebben Milieudefensie en Jongeren Milieu Actief bij de Tweede Kamer een burgerinitiatief ingediend, waarin zij een ingrijpende wijziging van de intensieve veehouderij voorstellen. De belangrijkste elementen hieruit zijn: een halvering van de veestapel in de intensieve veehouderij, huisvesting volgens de normen van de biologische veehouderij, vermindering van het gebruik van soja in het veevoer en een maximum aan de bedrijfs-grootte.

Op verzoek van de Tweede Kamer hebben het CPB en het Milieu- en Natuurplanbureau (MNP) de economische, sociale en milieuaspecten van het voorstel geanalyseerd. Eén van de conclusies is dat na invoering van de voorstellen de overblijvende veehouders te maken krijgen met hogere kosten voor voer, huisvesting en arbeid en bijgevolg met fors lagere inkomens. Om de veehouders hiervoor te compenseren, stellen de indieners voor om hun een structurele inkomenssteun te geven. In het kader van Europese regelgeving en de bestaande WTO-afspraken zal

deze steun waarschijnlijk op grote bezwaren stuiten. In de studie worden kort andere wegen besproken om de doelen die de indieners nastreven, dichterbij te brengen.

CPB Documenten

151. Actualisatie Economische Verkenning 2008-2011

Centraal Planbureau, september 2007

bert.smid@cpb.nl

In deze actualisatie van de oorspronkelijke Economische Verkenning 2008-2011 uit september 2006 schetst het CPB een scenario voor de economische groei, de koopkrachtontwikkeling en de overheidsfinanciën voor de kabinetsperiode 2008-2011. Het eerdere scenario, dat diende als basispad voor de analyse van de verkiezingsprogramma's, was beleidsarm. In het huidige scenario is nu het beleid van het nieuwe kabinet verwerkt. Het kabinet trekt in deze periode per saldo ruim 3 mld euro uit voor extra uitgaven. De collectieve lasten, waaronder de zorgpremies, stijgen in totaal met 7 mld euro. Aan het eind van de kabinetsperiode resulteert dan naar verwachting een begrotingsoverschot van 1% BBP. In dit scenario stijgt de koopkracht van gezinnen in doorsnee met 1% per jaar, maar de verschillen tussen huishoudens zijn wel groot.

152. QALY-tijd: Nieuwe medische technologie, kosteneffectiviteit en richtlijnen

Marc Pomp, oktober 2007

rudy.douven@cpb.nl

Nieuwe medische technologie is een belangrijke bron van gezondheidswinst, maar ook van stijgende zorguitgaven. Zorgvuldige besluitvorming rond de toelating van nieuwe medische technologie tot het basispakket is dan ook van groot belang. De huidige wijze van beslissen herbergt het risico in zich dat nieuwe medische technologie te veel of juist te weinig wordt toegepast. Om dit te verbeteren, is het nodig om op uniforme wijze de kosten en baten tegen elkaar af te wegen van medische vindingen, zoals nieuwe geneesmiddelen, vaccins en hulpmiddelen, en ook van nieuwe diagnostische apparatuur, zoals CT-scanners. Hiervoor zijn maatschappelijke keuzes nodig over de waarde van gezondheid: wat mag een extra jaar in goede gezondheid kosten? Het is van belang dat artsen op basis van deze centraal bepaalde waardering zo objectief mogelijk bepalen voor welke behandelingen een patiënt in aanmerking komt. Om dit te bereiken, dienen richtlijnen voor de medische praktijk waar mogelijk rekening te houden met de kosteneffectiviteit van nieuwe technologie.

153. Immigration Policy and Welfare State Design: A Qualitative Approach to Explore the Interaction

Victoria Chorny, Rob Euwals en Kees Folmer, oktober 2007

rob.euwals@cpb.nl

Zie het artikel op de achterpagina van deze Nieuwsbrief.

154. The economic effects of Croatia's accession to the EU

Arjan Lejour, Andrea Mervar en Gerard Verweij, oktober 2007

arjan.lejour@cpb.nl

In dit paper onderzoeken de auteurs de economische gevolgen van de mogelijke toetreding van Kroatië tot de Europese Unie. Ze concentreren zich op twee belangrijke veranderingen die met het lidmaatschap samenhangen: de toetreding tot de interne markt en institutionele hervormingen in Kroatië die door het EU-lidmaatschap worden gestimuleerd. Simulatieresultaten laten zien dat de consumptie per hoofd van de Kroatische bevolking met 2,5% kan toenemen als gevolg van interne marktintegratie. Vooral de textiel- en kledingsectoren zullen hiervan profiteren. Als Kroatië er bovendien in slaagt haar binnenlandse instituties te hervormen in reactie op het EU-lidmaatschap, dan kunnen de inkomens in Kroatië nog meer toenemen. De schattingen suggereren dat op lange termijn het inkomen per hoofd van de bevolking met een extra 8% kan groeien. De macro-economische gevolgen voor de EU-lidstaten zijn verwaarloosbaar.

155. India and the Dutch economy; stylised facts and prospects

Wim Suyker, Henri L.F. de Groot en Piet Buitelaar, november 2007

wim.suyker@cpb.nl

Zie het artikel op pagina 2 en 3 van deze Nieuwsbrief.

CPB Discussion Papers

89. Globalisation and the Dutch Economy

A case study to the influence of the emergence of China and Eastern Europe on Dutch international trade

Jessie Bakens en Henri de Groot, oktober 2007
henri.de.groot@cpb.nl

De auteurs hebben onderzocht wat het toenemende belang van China en Oost-Europa op de wereldmarkt betekent voor een kleine open economie als de Nederlandse. De belangrijkste betekenis van de opkomst van China is gelegen in de mogelijke versterking van de positie van Nederland als de 'gateway to Europe'. Omdat wordt aangetoond dat de overlap tussen de gebleken comparatieve voordelen van China en van de opkomende Oost-Europese landen relatief sterk is, betekent dit dat de betekenis van de opkomst van China voor Oost-Europese landen veel sterker is dan voor Nederland.

90. Measuring annual price elasticities in Dutch health insurance: A new method

Rudy Douven, Harm Lieverdink, Marco Ligthart en Ivan Vermeulen, november 2007
rudy.douven@cpb.nl

Deze studie presenteert een nieuwe methode voor het schatten van jaarlijkse prijselasticiteiten in de zorgverzekeringsmarkt. Bij de nieuwe methode worden bilaterale prijselasticiteiten geschat waarbij het aantal overstappers tussen twee zorgverzekeraars niet alleen wordt gerelateerd aan hun premieverschil,

maar ook aan het marktaandeel en de premie van de duurdere zorgverzekeraar. De nieuwe methode kan de variatie in de marktaandeeldata beter verklaren dan de traditionele methoden.

In de jaren 1996-2005 bleken consumenten weinig bereid om voor verschillen tussen premies van ziekenfonds te wisselen. Zelfs na 2003, toen de premies fors toenamen en de goedkopere ziekenfondsen opeens de duurdere ziekenfondsen werden, bleef het aantal overstappende verzekerden laag. Na de invoering van het nieuwe zorgstelsel op 1 januari 2006 bleken de Nederlandse verzekerden echter opeens zeer gevoelig voor premieverschillen tussen verzekeraars. Door de hervorming van het stelsel en door de massale aandacht in de verschillende media waren zij zich blijkbaar veel meer bewust van de mogelijkheden om over te stappen en uiteindelijk wisselde in 2006 18% van de populatie van zorgverzekeraar. Wat daarbij voor voormalige ziekenfondsverzekerden belangrijk bleek, was de mogelijkheid om via een collectiviteit een zorgverzekering af te sluiten. Het aantal overstappers in 2007 was met 4,4% beduidend lager dan in 2006. De afname van de bereidheid tot wisselen in 2007 heeft meerdere oorzaken. Zo was het aantal collectief verzekerden eerder verdubbeld (van 28% in 2005 naar 53% in 2006) waardoor veel verzekerden al in een relatief goedkoop collectief contract zaten. Verder speelt ook een rol dat verzekerden mogelijk niet ieder jaar willen wisselen van verzekeraar omdat ze de transactiekosten te hoog vinden.

91. The costs and benefits of providing open space in cities

Jan Rouwendal (VU) en Willemina van der Straaten (CPB/VU), december 2007
willemina.van.der.straaten@cpb.nl

Het huidige ruimtelijke-orderingsbeleid beschermt de kwaliteit van de leefomgeving, ondermeer door te zorgen voor een hoeveelheid stedelijk groen. Dat levert baten in de vorm van verhoogd welzijn van degenen die in de buurt van dat groen wonen, maar ook kosten in de vorm van verminderde beschikbaarheid van grond voor woningbouw. Idealiter zou het beleid zijn geba-

seerd op een afweging van deze kosten en baten, maar daarover is weinig bekend. Door middel van een analyse van woningprijzen is een raming van de baten en kosten gemaakt. Het onderzoek laat zien dat de waardering voor stedelijk groen en van woonruimte verschilt tussen Amsterdam, Den Haag en Rotterdam. Tevens blijkt dat de vraag naar parken en plantsoenen stijgt met het inkomen. Ook kan worden vastgesteld dat het hebben van een tuin in het algemeen samengaat met een hoge waardering voor stedelijk groen.

Colofon

CPB Nieuwsbrief is een uitgave van het
Centraal Planbureau
Postbus 80510
2508 GM Den Haag
T 070 – 3383380
F 070 – 3383350
I www.cpb.nl
E redactie@cpb.nl

Redactie:

Kees Folmer
Dick Morks
Marc Pomp
Wim Suyker
Jacqueline Timmerhuis
Johan Verbruggen

Drukker: Koninklijke De Swart

Ontwerp: Maarten Balyon grafische vormgeving bv

CPB Nieuwsbrief is ook beschikbaar op www.cpb.nl
Teksten mogen zonder voorafgaande toestemming worden overgenomen, onder vermelding van het CPB als bron.

Herverdelende welvaartsstaat niet aantrekkelijk voor hoogopgeleide migranten

In veel landen staat het arbeidsmigratiebeleid ter discussie, en zo ook in Nederland. Het kabinet wil de komende maanden vorm geven aan een nieuw, doelmatig migratiebeleid, met als kernpunten het aantal en de vaardigheden van de migranten.

CPB-onderzoek toont aan dat ook de inrichting van de welvaartsstaat van belang is. Hoe beïnvloeden het arbeidsmigratiebeleid en de inrichting van de welvaartsstaat elkaar? En welke gevolgen heeft arbeidsmigratie voor het gastland? Het CPB-rapport *Immigration Policy and Welfare State Design* maakt onderscheid tussen twee belangrijke dimensies van arbeidsmigratie: (1) de kennis en vaardigheden van de arbeidsmigranten, en (2) de lengte van de toegestane verblijfsduur (tijdelijk of onbeperkt). Door deze twee dimensies te combineren ontstaan vier mogelijke vormen van arbeidsmigratiebeleid. Allereerst is er een tijdelijk beleid waarbij migranten een tijdelijke verblijfsvergunning krijgen (wat alleen aantrekkelijk is voor laagopgeleide migranten), een open beleid waarin er nauwelijks beperkingen zijn (waardoor er relatief veel laagopgeleide migranten instromen) en een selectief beleid waarin slechts plaats is voor hoogopgeleide migranten. De vierde mogelijke vorm van beleid blijft buiten beschouwing omdat een verblijf zonder mogelijkheden tot verlenging geen aantrekkingskracht op hoogopgeleiden zal hebben, terwijl het kabinet wel hoogopgeleide immigranten wil binnenhalen. In de praktijk kan beleid ook een combinatie zijn, bijvoorbeeld van tijdelijk beleid voor laagopgeleiden met selectief beleid voor hoogopgeleiden. Voor de welvaartsstaat onderscheiden we twee typen: een minimale welvaartsstaat met lage belastingen en slechts elementaire sociale voorzieningen en een universele welvaartsstaat met relatief hoge belastingen en hoge sociale uitkeringen.

Migratiebeleid en type welvaartsstaat hebben effect

Het onderzoek concludeert dat arbeidsmigratiebeleid er toe doet. Dit zie je duidelijk bij traditionele immigratielanden als Australië en Canada. Een selectief beleid heeft daar invloed op de samenstelling naar opleiding van de groep arbeidsmigranten.

Ook de welvaartsstaat bepaalt voor een deel de mogelijkheden van het beleid. Vooral de mate van herverdeling van inkomens heeft invloed, maar ook loonongelijkheid speelt een belangrijke rol. Een universele welvaartsstaat met belastingen die een sterke herverdeling van inkomens teweeg brengen, ontmoedigt hoogopgeleide arbeidsmigranten. Tegelijk stimuleren de relatief hoge lonen aan de onderkant laag opgeleiden om een verblijfsvergunning te bemachtigen. Dit begrenst de reikwijdte van het arbeidsmigratiebeleid. Om succesvol hoogopgeleide migranten aan te trekken moet een generuze welvaartsstaat een actief beleid voeren om de mogelijke ontmoedigende gevolgen van de herverdeling te beperken.

Zelfselectie werkt averechts

Zelfselectie van arbeidsmigranten als gevolg van hun rationeel economisch gedrag is een uitdaging voor de welvaartsstaat. Ar-

beidsmigranten selecteren namelijk die landen die voor hen het hoogste rendement van hun beslissing opleveren. Zo hebben hoogopgeleide migranten een voorkeur voor landen met lage belastingen en grote inkomensverschillen. Deze landen zelf winnen echter weinig met arbeidsmigratie, afgezien van het voordeel voor werkgevers die behoefte hebben aan deze werknemers: de grootste winst komt immers bij de migranten zelf terecht. Aan de andere kant zullen juist landen met veel inkomensherverdeling hoogopgeleide migranten willen aantrekken om zo meer belastinginkomsten te genereren en daarmee lage inkomensgroepen te ondersteunen. Dit toont ook aan dat immigratiebeleid en de inrichting van de welvaartsstaat wederzijds samenhangen: een keuze voor een sterke herverdeling beperkt automatisch de mogelijkheden om hoogopgeleide migranten aan te trekken.

Beperkte verblijfsduur: werkt dat?

Ten slotte concludeert het rapport dat een tijdelijk beleid serieuze risico's met zich meebrengt. In principe is een dergelijk beleid gunstig voor de overheidsfinanciën: tijdelijke migranten betalen wel belastingen, maar profiteren veel minder van de sociale voorzieningen doordat ze na gedane arbeid weer vertrekken. Doorslaggevend is echter of de tijdelijkheid op een goede manier kan worden gewaarborgd. Als dat niet het geval is, zullen veel migranten uiteindelijk toch blijven, zodat het in de praktijk verwordt tot een open beleid. Deze beleidsoptie is voor Nederland de minst gunstige van de drie geschetste mogelijkheden, omdat het via een instroom van vooral laag opgeleide immigranten de welvaartsstaat economisch onder druk kan zetten. Wil het kabinet vooral hoogopgeleide migranten aantrekken, dan is het raadzaam een tijdelijk beleid pas te overwegen als blijkt – bijvoorbeeld uit kleinschalige experimenten – dat een praktische uitvoering mogelijk is. □

Meer informatie: rob.euwals@cpb.nl